

§ 41. УКРАЇНСЬКЕ РАДЯНСЬКЕ СЕЛО

180 Мовою цифр

Реальні норми постачання села (на одну особу) були істотно нижче міських. У середньому по СРСР у 1931–1933 рр. централізоване постачання міста продуктами харчування (у рік на одну особу) перевищувало постачання села (з урахуванням цільових постачань): по борошну – у 12–18 разів, крупі – 13–28, рибі – 10–14, цукру – 8–12, винно-горілчаних виробках – у 2,5–3, чаю – у 1,5 рази. М'ясо і тваринне масло розподіляли на село тільки за цільовим призначенням. Постачання міського населення промисловими товарами в 1931–1935 рр. (у середньому в рік на 1 чол.) перевищувало сільське: по швейних виробках – у 3–6 разів, милу – 3–10, по шкіряному взуттю – 2,5–5, вовняних тканинах – 1,2–8, по трикотажу і тютюнових виробках – у 5–12 разів. Тільки товарами переважно сільського попиту (бавовняні тканини, хустки, махорка) постачання села не поступалося міському. Дисбаланс постачання міста і села в районах, де розташовувалися індустріальні об'єкти, був ще значнішим.

Осокина Е. Иерархия потребления... – С. 4.

181 Мовою цифр

Щоб трохи поліпшити становище, у 1933 р. селянам було дозволено мати невеликі присадибні ділянки (не більше півгектара).

У 1938 р. на присадибних ділянках, котрі займали тільки 3,9 % усіх посівних площ, вироблялося 45 % усієї с/г продукції... вони покривали селянським господарствам більше половини із зернових потреб, майже цілком забезпечували їх продуктами тваринництва й овочами, давали від 70 до 85 % грошового доходу за рахунок продажу деяких «надлишків» на колгоспному ринку. Ці невеликі присадибні господарства давали понад 70 % м'яса й молока і близько 45 % вовни, виробленої в країні.

Верт Н. История Советского государства. 1900 – 1991. – М.: Весь мир, 2001. – С. 256–257.

1. Спробуйте скласти порівняльну діаграму постачання сільського та міського населення за джерелом 180 та кругову діаграму за джерелом 181. Прокоментуйте.

Наступний матеріал відібраний з книги Вільяма Нолла «Трансформація громадянського суспільства. Усна історія української селянської культури 1920–1930 років». Ця книга стала результатом великого проекту, побудованого на інтерв'юванні у 1993–1995 роках 438 селян з Центральної та

Східної України – живих свідків епохи. Іноземний дослідник свою роботу присвятив пам'яті «багатьох українських селян, чії родини були викоренені, чия культура була зруйнована і чие життя було знищене в ім'я спроби «побудови соціалізму» на селі».

182 Зі свідчень очевидців

– Чим платили в колгоспі?

– Двадцять копійок на трудовдень, а в тридцяті ніяк не платили. Норму як виробиш, то півтора трудовдня запишуть – за паличку, що ти був на роботі. Як кончиться год, то сто грам хліба і 20 копійок. Цілий день працюю, і ще коли це буде 20 копійок. На облігацію підпишешся і нема чим заплатити. А тоді, хочеш не хочеш, вночі ходили: підписуйся на облігацію.

– Що платили вам?

– Платили? Ми тоді за даром робили – паличку писали. Кажуть: «Сидить баба на рядні

та читає трудовні, нащитала десять день, коли вийшов трудовдень». Ото ми так заробляли.

– Платили щось у колгоспі?

– А, дурнодні, ще й ті не дуже писали – економили.

А так не крали, а брали. Красти – це до когось полізти, а в колгоспі – це не кража. Він же робе, то він узяв.

– Крали в колгоспі?

– Що ж робить?

– Не було соромно красти?

– Не було соромно. Вдень же ми не брали, а йдемо ввечері, щоб ніхто не бачив.

– Одне в одного крали?

– Ні!

– Крали?

– Крали, канешно.

– А один у одного?

– Один у одного – ні, а в колгоспі крали.

– Це не вважалось моральним злочином?

– Не, як саморозуміючийся факт.

– А де ж люди брали гроші, щоб купити одяг, взуття?

– А ото ж так: картопельку продасть та, може, якесь тамечка порося або теля, якщо є. То так і ходили. І латками на латці.

– Де ви брали гроші, щоб купити одяг?

– То муку продавали, то зерно, то яїчка, то сяке-таке. А так, де ми могли взяти гроші?

– Де брали гроші?

– ...своє полотно. Жінкам на зиму робота – прясти. Я попом'яв коноплі, всі люди прядуть, а це полотно треба вибілить, аж тоді шить. Це адський труд...

– Продавали фрукти й рибу?

– Жили, в основному, із садків...

– Де люди брали гроші на прожиття?

– Тоді полотняна була одежа, красили бузиною там сорочку, штани і ходять.

– З чого жили?

– Коровка була, та в базар ходили. Молока, Боже сохрани, що самим з'їсти, все на базар.

– Ходив ваш батько підробляти?

– Ходив по людях майструвати, ходили на заробітки...

– Сім'я в одній хаті жила?

– В одній хаті. В нас хата була на дві половини, посередині сіни, кладова і сіни, і в сінях стеля була, одна хата вулочна, а одна городня, бо до городу стояла, і вона чиста. У вулочній піч стояла, і там їсти готували.

– Коли з'явилися дитячі садки?

– Це ясла стали, як колгоспи стали, та матерів на роботу, а де ж дітей дівати? І стали ясла.

– Хто старих батьків доглядав?

– Найменші сини та дочки. І батькове добро ішло їм, бо він доглядав.

– Яка була роль жінки?

– Полоть, прясти і ткать, і дітей доглядають.

– З якого віку дітей привчали до роботи?

– У шість і п'ять років свині пасли... Гулять нема коли. Научилось ходити в три годи, то за бабою тягнеться на город, а як п'ять, шість – пошло, і пошло гуси пасти, качки пасти.

– В одній хаті жила сім'я?

– В одній хаті і з однієї миски всі їли... Череп'яна миска, дерев'яні ложки. Батько сідає, як празник... Батько регулює: «Ти бери пе-

ред своїм краєм, тут не лізь». А лізеш – по лобі, – такий порядок був, батька слухали, розуміли. Тоді так було, щоб я маленький був і не послухав чужого дядька, то мене батько битиме.

– З скількох років діти в яслах були?

– Од году.

– Жінки до самих пологів ходили на роботу?

– Ходили, не було декрету.

– У вас була велика сім'я?

– Велика. Було чотирнадцять дітей у матері. Ну вони померли тоді сильно, із віспи багато, сім братів у одній могилі поклали з віспи.

– Зі скількох років починали працювати в колгоспі?

– Тоді робили в колгоспі і дорослі, і малі. Малі пасли, ми вже такі, років п'ятнадцять, брали вже сапки та пололи всякі там. Гулять ніхто не гуляв.

– Чи хрестили ви дітей в 30-х роках?

– Хрестила, аж у Харків возила, нашу (церкву) вже розібрали, так я у Харків возила.

– Коли перестали хрестити дітей?

– В селі ніхто не переставав, знаходили по па аж в Могильові. Хто хтів, то находив попа і хрестив свої діти.

– Коли побудували колгоспи, то на вулицях перестали гулять?

– Да, ще й довгенько й при колгоспі гуляли, а потім само по собі пройшло. Побудували клуби, то більшість до клубу ходило. Німе кіно було...

– Під час колективізації не заборонили вечорниці?

– Ніхто нічого, самі покидали... то те рабать треба, то те треба рабать – на вечарниці некада хадить.

– Розкажіть, де ви парубкували?

– На вулиці літом, вигін у нас, збираються дівчата, хлопці, гуляють, співають. А зимою, це як вечорниці, збираються дівчата там, шийють, вишивають...

– Коли ви співали в гуртку (при клубі), чи перевіряли репертуар, що ви співали?

– Перевіряли обов'язково. Складають репертуар, а без пробірки не можна було. Ставляли більш українські вистави. Все перевірялось.

– Чи була у вас хата-читальня?

– Да. У тридцятomu почалося клуб, там уже бібліотека. Стали ж уже немое кіно показувать.

– Часто були не розписані?

– Були, жили як вівці.

- Було так, що розводились?
- Було.
- Не вінчалися?
- Не, так розписались. Тоді ми пішли у сільсовет із нею вдвох, записали нас і всьо, більш нічого.
- Чи ви мали весілля?
- Було весілля. Чотири дні аж було (в 1937 р.).

Нолл В. Трансформація громадянського суспільства. – К., 1999. – С. 196, 198–240.

183 3 фольклору

А пісеньки були які:
Тато – в созі, мама – в созі,
Діти плачуть на порозі,
А в колгоспі на воротах – серп і молот;
А у хаті – смерть і голод.
Тато – в созі, мама – в созі,
Діти плачуть по дорозі.
Нема хліба, нема сала –
Все совєцька власть забрала.

Портрет темряви... – С. 251.

184

Погляд очевидця

Свідчення Гончарова (Гончара) Р.Г.,
1922 р. н., жителя с. Понінка
Полонського р-ну на Хмельниччині

Людам дуже тяжко було, я вам скажу. Чим харчувалися!? Там зілля, називалося куряча лапка. Коріння біле таке, начебто куряча лапа. Його рвали. Лободу, молоду лободу рвали, варили. Пекли маторжаники з лободи і з просяної лузги. Гірчак їли. Тут гірчак – то водяний перець. А то ні, то таке бадилля грубе, як палець завтовшки і високе, високе. Вершки зривали. На поле ходили – козелки збирали. То подібне до часнику – листочки вузькі, але то не часник. Те рвали, їли, і пекли, і варили. Там сіяли сою. То ходили і шукали комірчин сої, що понаносили ховрашки. Тим і спасались...

В тридцяті роки наш колгосп бідний був. Так хліб трохи давали на трудовеню. От за те, що виорали плугом з кіньми половину гектара, то записували 1,6 трудовеню...

Портрет темряви... – С. 251–255.

2. На яких за жанром документах побудований цей параграф? Чи випадково це? Чому у попередньому матеріалі про щоденне життя міста стільки візуального матеріалу? Про що це свідчить?
3. Складіть текст параграфа «Життя українського радянського села в 1930-ті рр.», використовуючи даний матеріал.

§ 42. УКРАЇНЦІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

185 Погляд дослідника

У міжвоєнний період Румунія була відсталою з господарського погляду. Польща – середньорозвинутою, а Чехо-Словаччина – індустріально розвинутою країною. Однак у складі всіх трьох держав українські землі залишалися однаково відсталими й навіть економічно занедбаніми. 85 % промислових підприємств Західної України були дрібними, з кількістю працівників на кожному менш як два десятки. Довоєнний обсяг промислового виробництва відновився тільки наприкінці 20-х рр. Велика депресія 1929–1933 рр. болуче вдарила по промисловості. Не всі підприємства змогли відновити докризовий обсяг виробництва навіть наприкінці 30-х рр. Отже, за весь міжвоєнний період росту виробництва не відбулося.

Кульчицький С.В. Україна між двома війнами. – С. 287.

186 Погляд дослідника

Українці були найчастіше селянами, власниками дрібних господарств. У жодному воєводстві населення православного чи греко-католицького віровизнання не становило більшості серед мешканців міст. Як правило, це була третя за чисельністю група; тільки у станіславівському воєводстві серед мешканців міст греко-католики опинилися на другому місці (33,8 %) після євреїв (34,8 %), але перед католиками латинського обряду (29,4 %). Особливо різкими були відносини на Волині, де серед мешканців міст і містечок євреї становили 49,1 %, поляки 25,3 %, а українці заледве 23,5 % ... Водночас у волинському селі українці рішуче переважали (76,2 %). Найбільшим міським скупченням українців був Львів... Але у Львові заледве 15,9 % мешканців подали греко-католицьке віровизнання.